

набуваючи метафоричності, спонукає глядачів до філософських роздумів. Адже бджоли є символом мудрості, а мед – ініціації, безсмертя і відродження.

Загалом вистава «Сірі бджоли» про вибір, з яким людина хоч-не-хоч стикається щодня. І навіть «сірі» люди, які поховалися у своїх мушлях-домівках, змушені його робити. Особливо тоді, коли триває війна. Позаяк вона є чи не найчутливішим індикатором людяності, перевіряючи на вірність і честь, розставляючи на свої місця цінності та пріоритети. І Сергія Сергійовича російсько-українська війна змусила до рішучих дій (хоч він довго уникав їх): ризикуючи життям, він присипав землею загиблого хлопця-волонтера на полі, допоміг українському воякові викрити схованку ворога-снайпера, провів декомунізацію своєї вулиці (з Леніна на Шевченка), визначився, до якого народу-країни він належить, відновив зв'язок із родиною, зважився на переїзд. Війна підштовхнула героя до внутрішньої трансформації та самоідентифікації: допомогла вийти з «сірої зони» у його ж голові. Себто по-іншому глянути на власне життя і світ навколо.

Головною окрасою вистави Віталія Малахова є актори, які щиро й зворушливо проживають цю історію, без зайвого педалювання на гострих темах. Богдан Бенюк створив образ доброго, але розгубленого самотника-пасічника Сергійовича, Сергій Бойко – його задержуватого однокласника Пашки, ворога дитинства, який зрештою стає другом, бо, як і Сергійович, зостався в селі під час війни. Віталіна Анни Саліванчук – зваблива молода дружина, яка знає собі ціну, вірна своїм переконанням і уподобанням, тому її не надто цікавить, «що люди скажуть». Протилежна їй Светка Анни Тамбової – проста добросердечна жінка, яка після втрати чоловіка залишилася сама з дітьми, тож у Сергієві бачить опору і надію на спільне майбутнє. Переконливі у виставі військові: Артем Мясус у ролі російського найманця-снайпера Владлена, Юрій Філіпенко – українського воїна Петра, Максим Грубер та Владислав Гончаров – нахабних сепаратистів. Несподівано, але з гумором прозвучав епізод зустрічі-марення Сергійовича з Януковичем (босого, проте в діловому костюмі і норковій шапці), якого дотешно зіграв Федір Ольховський. Виявляється експрезидент, ще будучи губернатором Донецчини, заїжджав до бджоляра на вулкотерапію, залишивши після цього напам'ять черевики зі страуса 46 розміру. У програмці цього героя символічно назвали Хазяїн родини. Фінальною сценою режисер вселяє надію на краще. Адже у Малу Староградівку прийшла весна, яка є символом відродження. Окрилений Сергійович, після телефонної розмови з дружиною, разом із вуликами покидає село. Навіть російськомовний Пашка, який проводить його, заговорив раптом українською. Тож під завісу насправду віриться, що мед має цілющі властивості не тільки для тіла, а й для душі. А ще – чудодійні ознаки. Не випадково ж у перекладі він означає «чари» або «наділений магією».

P.S. На початку весни вистава «Сірі бджоли» Віталія Малахова стала лауреатом премії «Київська пектораль» як найкраща драматична вистава.

Як це – бути «Іншим»?

Про постанову п'єси
Джеймса Іджеймса «Вбивай Іди Рай»

Лариса Залеська Онишкевич

«Kill Move Paradise» by James Ijames, Rep Stage у Колумбії, штат Мериленд.

Автор п'єси стає тепер новою зіркою американської драми, зокрема з-поміж драматургів-афроамериканців. Він родом із південного американського штату Алабама; там здобув диплом бакалавра з драми, а у Філадельфії – магістра з театального мистецтва. Спочатку там же працював актором у різних театрах. За свої ролі 2011 р. дістав нагороду ім. Отто Гааса та дві нагороди ім. родини Барріморів. Згодом почав сам ставити вистави, і знову отримав нагороду ім. Барріморів, цим разом за найкращу режисуру; були також ще різні відзначення і гранти. Цього року за п'єсу «Вбивай Іди Рай» Національний мистецький клуб присудив Іджеймсові нагороду в сумі \$25 000. Тепер він працює викладачем театрознавства в Університеті Вілланова (поблизу Філадельфії). Починаючи з 2017 року, драму ставили в Нью-Йорку, Філадельфії, Чикаго і Берклі. Д. Іджеймс є автором ще шести п'єс. Сама назва драми «Вбивай Іди Рай»¹ натякає на тему твору, але її граматично ненормативна форма це немов прикриває. У програмці є згадка, що дія відбувається нібито на Єлисейських Полях, куди, за грецькою мітологією, боги слали найкращих померлих героїв. Ці Поля також служили як Рай, отже, саме це слово наче обіцяє, що там ліпше за реальність.

Мистецький керівник постановки Джозеф Річ² звернув увагу на сучасну реальність, яка спонукала драматурга написати драму про тих людей у суспільстві, яких ще й сьо-

¹ Це буквальный переклад назви, але кожне слово має також різні діалектичні зв'язки з жаргоном мови афроамериканців. «Kill» може також означати «знищ» або «зміни», а «move» – «спіши» або «втікай». «Paradise» може стосуватися Єлисейських Піль або раю для померлих праведників, героїв.

² Joseph W. Ritsch, «From the Producing Artistic Director», RepStage, «Kill Move Paradise», February 20–March 8, 2020, 3.

годні дехто трактує як «Інших» (себто, немов гірші під оглядом їхньої раси чи національності, релігії, мови або культури). Він згадує статистику, що у США і розбишаки (чи й «тітушки»), і правоохоронці вбивають чорних чоловіків і хлопців у 2,5 раза частіше, ніж білих, а чорних чоловіків зі зброєю поліція вбиває вчетверо частіше. Такі випадки бувають, зокрема, у більших містах, де є багато афроамериканців, і навіть коли поліціанти є тієї раси. Автор драми зізнається, що він «одержимий американським експериментом» [себто будівництвом специфічно демократичної держави з іммігрантів]. А цей твір – немовби його поштовх «до спільної будови громади. <...> Це намагання використати мистецтво для вияву, наскільки [ця громада] не є перфектною». Він оптиміст і вірить, що одного дня цей твір уже не буде потрібним.

Вистава триває 72 хвилини (в одній акті). Відкрита сцена показує немов величезну цементову морську хвилю (від долівки аж до стелі). Ця хвиля-стіна не тільки домінує на сцені, вона є майже єдиним предметом декорації. Зовсім збоку, близько до глядачів, на малому столику – старий комп'ютер весь час щось роздруковує на безконечному зwoю паперу, що лягає на підлогу. Звук безперервного друку і шарудіння паперу підносить напругу. Перший герой, Іса³, спускається з тієї «гори» з вигуком: «Я тут знову!» Він оглядає все довкола себе, підносить один шматок паперу й напружено його читає. Там щось таке, що його явно потрясло, і він, із виглядом заляканої істоти, намагається тікати, себто бігти й лізти вгору, – та ніяк не може. Щоразу зсувається і котиться, немов камінь Сізіфа. Тоді з плачем кричить до глядачів: «Ви мусите нам допомогти!» (тут множина з натыком на майбутнє!). Актор важко дихає, а тоді нервово сміється. Несподівано він щось собі нагадує і до когось промовляє: «Я вас налякав? Пригадую, коли я зрозумів, що я чомусь лякаю людей. Мені тоді було вісім літ». [Сам автор говорив про те, що чорний хлопець у молоденькому віці вперше відчуває, що білі люди бояться чорних хлопців]. Зовсім несподівано з отвору ями вилазить другий актор, Гріф, і називає своє прізвище й ім'я. Іса впізнає його ім'я з того довжелезного списку загиблих, що комп'ютер далі викидає на долівку. Обидва герої переносять свою увагу на глядачів. Гріф має досвід стояти перед великою публікою. Бо він був *валедикторіаном*. (Коли закінчував середню школу, на випускній програмі йому доручили сказати головну промову перед усіма вчителями, учнями й батьками.)⁴ Незабаром з'являється ще один актор, Даз. Він зізнається, що не знає, як він з'явився та що сталося перед цим, бо був під впливом наркотиків. Він запитує, що це за місце тут? Чи це читацький клуб? Чи якась харитативна допоміжна група? Чи, може, вони всі – мертві?! Під час роздуму про своє життя він запитує, де є всі ті книжки, що «чорні не встигли написати перед тим, як їх розстріляли». Він також намагається втекти з цього місця і лізе догори. Та-

кож неуспішно. Тоді згадує, що з ним сталося перед самою смертю: він вів авто, і його зупинили на вулиці, бо забув сигналізувати, що буде повертати вбік. У розпучі він запитує товаришів, *чи вони мають бути мучениками, чи жертвами, щоби тільки молодша генерація могла жити?*

Хоча давніші поселенці вітають Даза словами «ти на один крок ближче до свого остаточного місця, до останнього місця спочинку», вони насправді дещо приховують. Це стає ясно, коли вони перекидаються різними думками, про те, що вони тут *обрані* і їхнє завдання ще не закінчене, бо їм *треба чекати на інших*.

Несподівано комп'ютер перестає друкувати *нові* прізвища, тільки висвітлює їх на горі-стіні, немов на екрані. Кожний актор з боєм реагує на ті прізвища, які їм явно знайомі й близькі⁵. Актори читають їх уголос, і тоді зовсім близько чути грім і видно блискавки. (Автор твору казав, що це дуже важливо читати ці імена вголос, бо нам *треба їх запам'ятати*.)⁶ З'являється четвертий актор, молодесенький хлопчина Тайні («Малесенький»). Він сповнений енергії та гумору. Чому він сюди потрапив? Він не дуже розуміє чому, а мама казала йому швидко прийти додому. Та він згадав, що вчора, коли він у парку бавився іграшковим револьвером, він бачив, як поліціант застрелив малу дитину, але тому, що Тайні був свідком цього, той його також застрелив. Далі Тайні переконує старших товаришів погратися в ковбоїв та інопланетян. Тайні каже на свій револьвер, що ця зброя «несправжня, але я є *справжнім*»; він остаточно стріляє на своїх трьох товаришів. Тоді він повторює слова Іси: «Чи треба мене лякати? Що таке в мені, що всі лякаються? Ми всі повинні змінитися, щоби когось зробити більш радісний день».

Деякі режисери цієї п'єси називали місце дії почекальнею, або й космічною почекальнею. Там весь час вичікують когось, що ще прийде і щось змінить (майже у дусі «Чекаючи на Году» Семюеля Беккета). Герої не визнають, що вони приречені навіки бути «Іншими». Тому вірять, що настануть зміни. Натяки на це заховані в самій назві, в наказовій формі дієслів «убивай!» (власні слабкощі?) та «іди!», щоб остаточно досягнути обіцяний Рай.

Багато реплік героїв часом недоговорені, а часом виразно двозначні. Автор твору не малоє своїх героїв як святих, для того щоби збільшити їхню втрату; всі вони виявляють як позитивні, так і негативні риси. Режисерка вистави Данієлла А. Дрейкс зуміла втримати цей підхід, щоби вистава не була наявно й наївно дидактичною.

У програмку був укладений листок, який готував глядача п'єси до атмосфери великого напруження, тому театр запросив до співпраці психолога. Театр пропонував вразливим глядачам вийти із зали, де спеціалісти готові надавати допомогу; тоді решту гри можна було бачити там же на екрані. Це, мабуть, перша в американському театрі така спроба допомогти глядачам уникнути травми.

³ Ролі виконували: Dylan J. Fleming – Isa, Jonathan Del Palmer – Grif, Christian R. Gibbs – Daz, a Tendo Nsubuga – Tiny.

⁴ Таку промову доручають учневі, який мав найвищу оцінку у всіх класах.

⁵ Зокрема завдяки популярному рухові «Black lives matter» [«Життя чорних важливе»].

⁶ <http://blog.wilmatheater.org/2018/08/29/interview-with-kill-move-paradise-playwright-james-ijames/>. RepStage, 11.

Драма закінчилася. Глядачі, немов заморожені, триває довша мовчанка, а тоді починаються засоромлені тихі оплески. Публіка далі сидить. Тоді дві особи несміливо стають, ідуть до виходу, а за ними поволі й решта.

Чи мають право на однакове існування люди, до яких ставляться як до «Інших»? Це вічне й універсальне питання. Хоча й досить давно вже були намагання такий поділ усунути (християнська релігія каже любити ближнього), а тепер, уже кілька десятиліть, бачимо увагу й теоретичні праці в галузі соціології, філософії й літератури на тему «Іншого». «Інший» має прикмети відмінні від сильнішого,

який сам підкреслює, що його власні прикмети є кращими й позитивнішими, тільки тому, що саме він при владі. Це немов дає йому «право» на расовий, гендерний, національний, релігійний чи й мовний колоніалізм, або й повний геноцид. Це і Голодомор, і Бабин Яр, і Сандармох, і Майдан, і нищення кримських татар. Усі герої з цих груп тепер також на Єлисейських Полях. Всім цим жертвам, як і тим у драмі «Убий Иди Рай», ті «сильніші» ділами заперечували людські права «Інших».

Принстонський дослідний форум. США

Чорний ворон та перелітні птахи: карма поколінь

Юлій Швеуць

Кадр з фільму «Чорний ворон».

«Чорний ворон» за романом Василя Шкляра

Сценарій: Тарас Антипович

Режисер Тарас Ткаченко

Україна. 2019

«Дике поле» за романом Сергія Жадана «Ворошиловград»

Сценарій: Сергій Жадан, Наталія Ворожбит, Ярослав Лодигін

Режисер Ярослав Лодигін

Україна, Нідерланди, Швейцарія. 2018

Кадр з фільму «Дике поле».

Нещодавні екранізації знакових українських романів здійснили два потужних медійних холдинги. Не із філантропічних міркувань, а з бажання долучитись до істини без симулякру. Паралельно, однак, намагаючись накласти руку на синусоїду сучасної літератури, неспідконтрольної варварському впливу.

Обидва твори з'явилися близько десяти років тому, обидва завоювали шалену популярність, а також були відзначені

професійною спільнотою: «Дике поле» Сергія Жадана за версією ВВС стало «романом десятиліття», а «Чорний ворон» Василя Шкляра цілком справедливо «взяв» найвищу Шевченківську премію. Після відмови автора отримати її через «потомка зайди» Дмитра Табачника тираж книги сягнув пів мільйона примірників. Тож ігнорувати «немедійно» сформовану суспільну думку, що посилювала чіткі сигнали, й тим наражатись на ризик втрати контролю над